

Genocid nad Romima u Beogradu

Milovan Pisarri

Jesen 1941. godine bila je sudbonosna za Rome koji su živeli u Beogradu. Oko 1.000 muškaraca je tada bilo streljano u velikim odmazdama koje su nemačke i kvišlinske vlasti koristile, između ostalog i kao paravan za početak sprovođenja konačnog rešenja „jevrejskog i romskog pitanja”.

Žene, ćerke, majke i deca streljanih Roma iz Beograda bili su od 8. decembra 1941. internirani u logor smrti na Sajmištu, u Judenlager Semlin. Od žena i dece interniranih na Sajmištu, dve trećine će biti puštene, a ostale će biti ubijene zajedno sa zatočenim Jevrejicama i njihovom decom.

Krajem maja 1941. Romi, žitelji najsiromašnijih krajeva grada, izjednačeni su sa Jevrejima po principu rasnih zakona u Trećem Rajhu. Kvišlinski aparat, poznatiji kao Uprava grada Beograda, u celosti nepromenjen u odnosu na period Kraljevine Jugoslavije, marljivo je sprovodio sva naređenja. Malobrojni Romi, koji su obavljali bilo koju delatnost u okviru opštine grada Beograda izbačeni su sa posla. Žandarmi su pazili da svi Romi iznad 16 godina nose žute trake s natpisom „Ciganin”, da ne ulaze u kafane, bioskope i sva druga javna mesta; da ne koriste tramvaj, da ne idu na pijacu pre deset sati, da se više ne mešaju sa arijevskim stanovništvom glavnog grada. VII odesk Specijalne policije vršio je registraciju svih Roma u Srbiji, kao i popis njihove imovine. U Beogradu je tada evidentirano 3.044 Roma, bilo ih je mnogo više, ali se mnogi, kao i za vreme Kraljevine, nisu tako deklarisali.

Početkom jula, iznenada, nemačke vlasti su revidirale svoju odluku o progonu Roma i naredile da se iz svih donetih uredbi moraju izostaviti svi oni koji mogu dokazati stalnu nastanjenost – žrtve rasnih zakona su, kao i u SSSR-u, ostali samo tzv. čergari, odnosno oni koji nisu imali stalno prebivalište i kretali se po zemlji, pa su nazvodo mogli prenositi važne informacije neprijateljima Rajha.

Uskoro će, međutim, kao odgovor na partizansku borbu, početi odmazde protiv civila, koje će pogoditi prvenstveno Jevreje i komuniste, pa je sredinom oktobra potreba za taocima „ubedila” okupatorski aparat da moraju biti sprejani i svi muški Romi. Raci-je su pripremljene u tesnoj saradnji sa kvislinskim vlastima – za samo tri dana romske delove Beograda je blokirala nemačka vojska, srpska žandarmerija i policija bez razlike između stalno nastanjenih i čergara odvodila Rome muškarce iznad 16 godina u logor Topovske šupe, posle čega su streljani na stratištu u Jajincima.

Nešto više od mesec dana kasnije, isti žandarmi i policajci su pokupili žene i decu i prebacili ih kamionima na Sajmište.

Posle raspuštanja logora na Sajmištu progon Roma nije nastavljen. Nemačke i kvislinske snage su bile preuzete borbom protiv partizana. Tek će se 1943. godine pojaviti poneki glas koji je zagovarao nastavak istrebljenja Roma u Srbiji, ali srećom, to tada već nije bilo moguće.

Posle oslobođenja Beograda, nove vlasti su prikupile sve podatke o zločinima počinjenim u gradu, za svaku žrtvu utvrdile visinu odštete koju je trebalo tražiti od poražene Nemačke, što je jedinstven slučaj u Evropi, jer ni tada, ni kasnije, stradalim Romima neće biti posvećena nikakva pažnja.

Logori u Beogradu u Drugom svetskom ratu

Ivan Becić

Interniranje određenih političkih, etničkih, verskih ili drugih grupa poznato je u istoriji ljudske civilizacije još od antičkih vremena. Najrazvijeniji oblik dobilo je u koncentracionim logorima između dva svetska rata, a posebno u toku Drugog svetskog rata. Služili su za izolaciju, a potom i uništavanje stvarnih ili potencijalnih neprijatelja, kao i pojedinih političkih, nacionalnih, verskih ili drugih grupa.

U Hitlerovoj Nemačkoj je za političke protivnike, pre svega komuniste, u proleće 1933. osnovan prvi koncentracioni logor u mestu Dahau. Do početka rata i u ratu izgrađen je ceo sistem od oko 800 koncentracionih logora u Nemačkoj i u okupiranim zemljama, svi pod upravom SS. U logore su sistematski smešteni Jevreji i Romi, komunisti, prinudni radnici, ratni zarobljenici, patriote i taoci.

U Kraljevini Jugoslaviji bivalo je antisemitskih kampanja, najglasniji u antijevrejskim ispadima bili su pripadnici „Zbora” Dimitrija Ljotića, a nacionalsocijalističku ideologiju sa antisemitizmom najžustrije su propagirali Danilo Gregorić i Svetislav Stefanović.

Vlada Kraljevine Jugoslavije 1940. donela je dve uredbe sa zakonskom snagom protiv Jevreja – prvom je zabranjeno Jevrejima da se bave trgovinom prehrambenim proizvodima, a drugom je uveden tzv. numerus clausus u školovanju „lica jevrejskoga porekla” i radu Jevreja u javnim službama, uključujući i vojsku. Odmah po okupaciji i rasparcavanju Jugoslavije 1941. Nemci su veoma efikasno pristupili „konačnom rešenju jevrejskog pitanja”, brže i doslednije nego u drugim okupiranim državama. Središte stradanja Jevreja na prostoru Srbije bio je Beograd, u kojem ih je i bilo najviše. Već 16. aprila 1941. uvođena je obaveza prijavljivanja Jevreja i obaveza prinudnog rada, počela je pljačka jevrejske imovine i dr.

Posle napada Nemačke na SSSR, počela su hapšenja Jevreja kao antifašista i talaca i njihova likvidacija u okviru mera odmazde.

Logori Topovske šupe na Autokomadi, Sajmište na levoj obali ušća Save u Dunav i kasarna 18. pešadijskog pukla na Banjici, nešto kasnije logori na Ušću u i Milišića ciglani na Zvezdari učinili su da Beograd postane jedina prestonica u okupiranoj Evropi na čijem su urbanom tlu formirani koncentracioni logori.

U logor Topovske šupe odvođeni su beogradski Jevreji i gotovo svi Jevreji iz Banata, pohapšeni sredinom avgusta 1941, a u logor na Banjici svi zarobljenici sa prostora Srbije, streljanja su obavljana uglavnom u Jajincima (oko 30.000 ljudi). U Jevrejskom logoru Zemun na beogradskom Sajmištu, gde su bili internirani bezmalo svi preostali Jevreji iz Srbije o oko 600 romskih žena i dece, prvi put je za usmrćenje ugljenmonoksidom preko 6.300 Jevreja korišćen specijalni kamion dušegupka. U ovim akcijama stradalo je preko 80% Jevreja sa prostora Srbije, pa je okupaciona vlast sredinom 1942. mogla dojaviti u Berlin da je Srbija prva zemlja u kojoj je „jevrejsko pitanje konačno rešeno”!

Odgovornost za stradanje Jevreja bila je jasno podeljena i definisana između više aktera iz okupatorskog, kvislinskog i kolaboracionističkog tabora – naredbodavci i uprava su bili u rukama Operativne grupe SS-a, Operativne komande Vermahta i IV odeljenja Gestapo-a, logističku podršku je pružala Nedićeva vlada, posebno Specijalna policija grada Beograda i njeni Sedmi i Treći odesk. Četvrti odesk bio je prvenstveno angažovan na otkrivanju i hapšenju Jevreja antifašista.

Ipak, i pored svih opasnosti, pomoć Jevrejima u skrivanju pružilo je nekoliko stotina srpskih sugrađana. Oko 4.500 Jevreja, pre svega članova KPJ i SKOJ-a, organizovano je završilo u redovima partizanske vojske ili među (sa)radnicima NOP-a na terenu.

Logor u Milišićevoj ciglani

Milan Koljanin

Logor u ciglani Milišić na Zvezdari u Beogradu svojevrsni je naslednik logora na ušću Save u Dunav, na prostoru gde se danas nalaze Muzej savremene umetnosti i veliki trgovinski centar.

Logor na Ušću je u septembru 1940. podignut kao prihvatni logor za Nemce iz Be-sarabije i Severne Bukovine, posle okupacije Jugoslavije na tom prostoru izgrađen je OT Sammelager, u koji su prebačene grupe zatočenih partizana iz obližnjeg Prihvatnog logora Zemun na Beogradskom sajmištu, pa su u njemu okupljani regruti, bosanski Muslimani i Albanci, za 13. SS divizionu „Handžar”, a posle kapitulacije Italije pretvoreni je u prolazni logor Dulag 172, Semlin za zarobljene italijanske i sovjetske vojnike, partizane, avijatičare i posade oborenih američkih i britanskih bombardera. U velikom savezničkom bombardovanju Beograda i Zemuna, u aprilu 1944, poginulo je na stotine zatočenika, a logor na Ušću gotovo uništen.

Preživeli zarobljenici iz logora na Ušću su prebačeni u novi logor – Dulag 172, Belgrad – ureden u ciglani Milišić na Zvezdari. U logoru su uglavnom internirani zarobljeni partizani i njihovi simpatizeri iz istočne Bosne, Srema, sa Banije i Korduna, iz Dalmacije i drugih krajeva. U posebnom delu logora internirani su zarobljeni vojnici sovjetske Crvene armije i grupa vojnika i oficira Srpske državne straže uhvaćenih kao dezerteri, te veći broj italijanskih ratnih zarobljenika koji su imali reletivnu slobodu kretanja. Prosečno je u logoru bilo preko 500 zarobljenika, a ukupno je kroz njega prošlo nekoliko hiljada ljudi.

Logor u ciglani Milišić je bio podeljen na tri dela – za ranjenike, za muškarce i za žene. Zatočeniici su imali status ratnih zarobljenika i na odeći su imali oznaku KG. Životni uslovi u logoru su bili teški, ishrana i smeštaj vrlo loši, održavanje lične higijene gotovo nemoguće, raširene razne bolesti, velika iscrpljenost i smrtnost logoraša, a zatočeniici izloženi čistim sikaniranjima.

Muški zatočeniici iz logora na Zvezdari upućivani su svakog dana na težak fizički rad, na istovar vagona, kopanje rovova i tunela i na raščišćavanju ruševina i otkopavanje žrtava savezničkih bombardovanja Beograda.

Beogradani su ubrzo samoinicijativno ili organizovano počeli da pomažu zatočenike, još prilikom sprovođenja beogradskim ulicama građani su izmučnim zatočeniici dobacivali hranu ili cigarete, a posle odnosili i u logor.

Simpatizeri NOP-a su prikupljali hranu za zatočene partizane i dostavljali je u paketima na imena tajno dobijena iz logora, organizovali ih i povezivali sa pripadnicima NOP-a u Beogradu, pa i organizovali bekstva iz logora, prihvatili u ilegalnim stanovima i upućivali u partizanske odrede u Sremu, na Kosmaj, na Ozrenu i u druge krajeve.

Najveći deo zatočenika je upućen u zarobljeničke logore u Nemačkoj, a veća grupa zatočenika je odvedena u Zagreb i razmenjena za zarobljene nemačke oficire.

Logor u ciglani Milišić je „zatvoren” krajem septembra 1944, uoči borbi za oslobođenje Beograda.

PROTIV ZABORAVA

4 Logora u Beogradu u Drugom svetskom ratu

Pljačka imovine Jevreja tokom Drugog svetskog rata i status imovine Jevreja u doba nacionalizacije

Aleksandar Konforti

Pljačka imovine Jevreja počela je odmah nakon nemačke okupacije Kraljevine Jugoslavi-je. Pljačka je bila organizovana, a da bi bila efikasnija Nemci su u okviru Ureda Generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji, osnovali već 19 aprila 1941 godine posebnu Komesarsku upravu jevrejskog kućnog i zemljišnog poseda. Zadatak Uprave je bio da uporedo sa hapšenjem i ubijanjem jevrejskih porodica zapleni njihovu celokupnu pokretnu i nepokretnu imovinu. Okupator je odredio dva nosioca i organizatora pljačke u Srbiji: generalnog opunomoćenika za privredu Franca Nohjauzena za nepokretnu, a Gestapo za pokretnu imovinu. U II odeljenju BDS - administrativni, upravni i finansijski poslovi - postojao je poseban referat koji je upravljao zaplenjenom i oduzetom imovinom, s tim što se evidencija jevrejske imovine vodila posebno i imala službenu oznaku II A 5 i obeležena kao Judenfermegen.

Sva imovina pod upravom generalnog opunomoćenika, predata je vladi Milana Nedića avgusta 1942 godine, koja je izdala Uredbu o pripadanju imovine Jevreja u Sr-biji. Njome se predviđa da imovina Jevreja, koji su 15 aprila 1941 bili državljani bivše Kraljevine Jugoslavije ili bez državljanstva, ako se nalaze na srpskom području, pripa-da Srbiji bez ikakve naknade. Navedenom Uredbom okupacione vlasti su preputile jevrejsku imovinu Vladi Milana Nedića koja je preprodala i njome isplatila ratnu štu-ru nemačkim vlastima za šestoaprilski rat.

U periodu posle rata Jevreji su se našli u specifično teškim okolnostima iz-rukovanim Holokaustom i njegovim teškim posledicama. Nestale su čitave porodice, a sa njima i dokumentacija kao dokaz vlasničkih prava. Veliki deo imovine koja je ostala bez naslednika uzela je država, a retki naslednici bivali su odbijeni i njihovih testameni- stavljeni van snage ako bi zakasnili godinu dana od otvaranja testamenta. Završetkom II Svetskog rata Zakonom iz 1945 godine o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6 aprila 1941 kao i za vreme okupacije ukinuti su svi propisi Kraljevine Jugoslavije i time je stvorena mogućnost donošenja novih propisa za oduzimanje ali i za vraćanje imovine privatnih lica opljačkane tokom drugog svetskog rata. Nova vlast je promenaa od 1945 do 1959 godine suštinski promenila svojinsko pravne odnose primenom zakonskih i adminastrativnih mera kako bi pored političke stekla i ekonomsku vlast. Oduzimana je sva imovina koja je bila u režimu privatne svojine, što je bio uslov za stvaranje opštenarodne imovine čija je suština bila državno-partijska i koja je ustavom iz 1953 definisana kao društvena svojina.

Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća iz 1946 godine sva privatna preduzeća su prešla u državnu svojinu kao i ustanove za zaštitu narodnog zdravlja ili kulturni razvoj narodnih masa. Među njima su bile brojne ustanove koje je jevrejska zajednica koristila za svoje potrebe zdravstvene, kulturne i potporne namene. Posebni problemi su prouistali iz otkidanja jevrejskih Zadužbina, kojima je praktično onemogućen rad posle rata jer im je oduzeta imovina koja je naknadno protivpravno oduzeta .

Zakonima o državljanstvu iz 1946. i 1948. godine u periodu od 1948-1952 go-dine oduzimana je imovina Jevreja koji su se iseljavali u novoformiranu državu Izrael.

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

Srđan Milošević

Na Drugom zasedanju AVNOJ-a, 30. novembra 1943, formirana je kao organ Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije posebna Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača počinjenih na teritoriji okupirane Jugoslavije. Svojevrsni uzor ovoj komisiji bila je Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zločine, formirana zajedničkom voljom Antihitlerovske koalicije. Kasnije će Državna komisija preko svojih delegacija imati intenzivnu saradnju sa savezničkim zemljama i pomenutom komisijom UN.

Jugoslovenska Državna komisija je dobila organizacionu strukturu tokom 1944/45. godine. Na njenom čelu nalazio se dr Dušan Nedeljković, profesor filozofije na Beogradskom univerzitetu, i na početku rada njeno sedište bilo je na Visu. Pored Državne komisije koja je delovala na saveznom nivou, postojale su i zemaljske komisije pojedinih republika, zatim pokrajinska komisija za Vojvodinu i oblсна komisija za Kosovo, koje su bile hijerarhijski potčinjene Državnoj komisiji. Preko mreže lokalnih organa (komisija, referenata, sakupljača dokaza) prikupljani su podaci o zločinima okupatora i kolaboracionista, što je korišćeno kao dokazni materijal u procesu donošenja odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača u svakom pojedinačnom slučaju. Građani su dostavili komisijama bli-žu 940.000 prijava zločina, pri čemu treba naglasiti da ove prijave najčešće nisu sadržavale imena osoba koje se za zločin terete, nego samo prijavu da se zločin dogodio.

Komisije su vršile saslušanja svedoka i osumnjičenih za zločine, ali ti postupci nisu imali karakter redovnog sudskog postupka. Naime, po donošenju odluke za pojedine izvršioce zločina, ta odluka je upućivana javnom tužiocu, koji je onda pokretao postupak pred nadležnim sudom, na kojem je utvrđivana odgovornost lica za koje je postojala odluka državne ili zemaljskih komisija. Drugim rečima, ove odluke nisu imale karakter sudske presude, nego su bile deklarativnog karaktera. Ovo je bilo važno zbog toga što mnogi počinioci zločina nisu bili dostupni vlasti- ma, pa je donošenje ovakvih odluka bio čin moralne satisfakcije žrtvama.

Državna i zemaljske komisije za utvrđivanje zločina bile su aktivne do 1948. godine. U toku rada donete su odluke o utvrđivanju zločina za 17.175 pripadnika okupatorskih jedinica i za 49.245 pripadnika kvislinskih jedinica.

Jedan broj njih rehabilitovan je u procesima pred sudovima u Srbiji prema zakonu o rehabilitaciji od 2006, odnosno 2011. godine.

Prema odredbama zakona iz 2011. godine pravo na rehabilitaciju, između ostalih lica kojima je ono uskraćeno, nemaju ni lica koja su bila pripadnici oku- pacionih jedinica, odnosno lica koja su kao pripadnici kvislinskih jedinica počinila ratni zločin, a koje je za zločince proglasila Državna komisija.

Z A K O N I

O T P O R

Projektom i zidnim novinama želimo da četiri nacistička logora u Beogradu,istorijski i socijalno-politički, ideološki i kulturološki, pa i filozofski analiziramo i kontekstualizujemo ne samo kroz „jevrejsko pitanje” u Jugoslaviji od 1918. do danas, nego i da predstavimo svu složenost društvenih procesa koji su doveli do Drugog svetskog rata, posebno do njegovog najboljnijegetihodna –Holokausta,pokušajajistrebljenjaJevreja, i posleratni „obračun” sa svim njegovim posledicama. Od autora smo zahtevali da – istručno i popularno – izlože svoje nalaze. U Zidnim novinama su sažeći i njihovi tekstovi u celini su objavljeni na sajtu projekta.

Danasnje uobičajno mišljenje je da su logori, genocid i Holokaust aberacija, od- stupanje u odnosu na građanski zakon, odnosno da su mesto bezakonja ili odsustvo zakona. Međutim, tekstovi koje čitate, svedoče da su logori ništa drugo do nastavljanje građan- skog zakona istim sredstvima. Drugim rečima, zakon koji u osnovi štiti privatnu svojinu i dostojanstvo građana i naslije potrebno da se on konstituiše kao zakon, u istorijskim uslovima na- cizma, kao nužan uslov funkcionisanja građanskog zakona javlja se logor, genocid i Holokaust.

Predistorija antikomunizma i antisemitizma srpskih kvislinskih vlasti u Drugom svetskom ratu

Olivera Milosavljević

Gotovo svakodnevne javne objave o streljanju Jevreja i komunista zbog „akata nasilja i sabotaža” u Beogradu posle juna 1941. minijaturni su isečak iz opšte slike identifikacije komunisti a Jevreja koju je proizvođila kvislinš- ka vlast Milana Nedića u Srbiji za vreme Drugog svetskog rata. Ova iden- tifikacija nije bila samo nastavak ranije prisutne propagande kojom su u međuratnoj Jugoslaviji, kao i u čitavoj međuratnoj Evropi, posebno posle dolaska Hitlera i nacišta na vlast u Nemačkoj, pravdani i umnožavani is- tovremeno prisutni antisemitizam i antikomunizam, nego su novi, dodatni impulsi došli od kvislinske vlasti koja je, podržavajući Teći Rajh i očekujući njegovu pobjedu u ratu, potvrđivala da su nacistički neprijatelji i njeni nepri- jatelji, a to su pre svega bili komunistaz kao prvi ideološki i jevrejstvo kao prvi „biološki” neprijatelj.

U Kraljevini Jugoslaviji rad profašističkih i antisemitskih grupa bio je omogućen stavom državnih vlasti, njihova antisemitska štampa i publi- cistika su slobodno izlazili, krajem 30-ih i država je izašla u susret njihovim zahtevima za sprečavanjem ulaska jevrejskim izbeglicama iz okupirane Ev- rope, a pred rat donela i diskriminatorske antisemitske uredbe, među koji- ma i onu kojom je i u Jugoslaviji uveden *numerus clausus* za jevrejske deka i studente.

Antikomunizam je bio „upisan” u same temelje Kraljevine SHS/Ju- goslavije. Posle uspeha komunistu na izborima, u decembru 1920, vlada je donela Obznanu o zabrani KPJ, a već u januaru 1921. počela su masov- na hapšenja komunistu. Nezadovoljni odsustvom partijske reakcije, mladi komunisti su prešli na individualne terorističke akcije (pokušaji atentata na ministra unutrašnjih dela Milorada Draškovića i na regenta Aleksandra

Suđenja za ratne zločine i kolaboraciju u Drugom svetskom ratu u Jugoslaviji

Dragomir Olujić Oluja

Popisivanje i sakupljanje dokaznog materijala o ratnim zločinima i kriv- ično gonjenje, procesuiranje i kažnjavanje ratnih zločinaca i izvršilaca zločina protiv mira i čovečnosti postulirani su i pravno-formalno uređeni Moskovskom deklaracijom iz 1943, Krimskom deklaracijom iz 1945, Londonskim sporazumom iz 1945, Zakonom br. 10 Kontrolnog saveta za Nemačku iz 1945, Poveljom UN i trima rezolucijama Gene- ralne skupštine UN, te Statutom Međunarodnog vojnog suda i Statu- tom Rimskog suda.

Odlukom AVNOJ-a 30. novembra 1943. prihvaćena je Mosk- ovska deklaracija i osnovana Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača sa zadatkom da pronalazi i utvrđuje činjenice o ratnim zločinima. Komisija je do kraja rata prikupila preko 900.000 prijava o ratnim zločinima i zločincima i sačinila oko 550.000 zapiskna o istražnim radnjama, te pronašla preko 20.000 originalnih dokumenata iz neprijateljskih izvora. Komisija je donela oko 120.000 odluka i utvrdila oko 65.000 ratnih zločinaca.

Iz ovog obimnog materijala su sačinjene izveštaji Jugoslovenske državne komisije Međunarodnom vojnom sudu u Nimbergu i Popu- na Izveštaja sa 160 odabranih dokumenata i jednim dokumentarnim filmom i oformljeni gotovo svi „predmeti” za procese pred domaćim pravosudnim organima.

Suđenja za ratne zločine u Jugoslaviji obavljana su pred vojnim i redovnim građanskim pravosudnim organima po Uredbi o vojnim sudovima i ustrojstvu i nadležnosti vojnih sudova od 24. maja 1944. godine i Zakonu o krivičnim delima protiv naroda i države od 15. av- gusta 1945, koji je, uz izmene i dopune, 16. jula 1946. preimenovan u Zakon o krivičnim delima protiv naroda.

Najveći proces – Suđenje Dragoljubu-Draži Mihailoviću i os- talim kolaboracionistima za izdaju i ratne zločine počinjene na pro- toru Jugoslavije za vreme rata 1941-1945. – protiv 24 pripadnika Mi- hailovićevih četnika, članova i visokih službenika izbegličke vlade i kvislinske vlade Milana Nedića održan je pred Vrhovnim sudom FNJR u Beogradu (10. jun – 15 jul 1946). Za tri grupe krivičnih dela – konk- retne ratne zločine, kolaboraciju sa okupatorom, izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora i izdaju naroda, te organizovanje bandi protiv novih vlasti – dokazni materijali bili su originalni dokumenti iz zaplenjenih četničkih, nemačkih, italijanskih, ustaških, bugarskih i drugih arhiva. Od 24 optužena, Draža Mihailović i još 10 optuženih su osuđeni na smrtnu kaznu streljanjem, a na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom osuđeno je 13 optuženih.

U devet sudskih procesa glavnim domaćim ratnim zločinci- ma, saradnicima okupatora i njihovim pomagačima – po četiri u Be- ogradu i Zagrebu i jedan u Ljubljani – od 275 optuženih, osuđeni su 201 na smrtnu kaznu, 2 na doživotnu robiju i 68 na vremenske kazne sa prinudnim radom, a 4 optuženika su oslobođena.

Vojni sudovi su 1945-1949. pravosnažno presudili za ratne zločine 1.392 nemačka ratna zarobljenika. Njima je za učešće u strel- janju i ubijanju civilnog stanovništva, zarobljenih partizana, bolesnika i ranjenika sudio veće Vojnog suda u Beogradu delegirano u Vršac. Pravosnažno su osuđena 922 opruženika – nad 40 je izvršena smrtna kazna, za 52 smrtna kazna je zamenjena raznim vremenskim kaznama, a ostali su oslobođeni.

U još tri velika beogradska procesa ratnim zločincima iz redova okupatora od 26 optuženih, uključujući i general-pukovnika Aleksan- dra Lera, 21 optuženi je osuđen na smrtnu i 4 na vremensku kaznu sa prinudnim radom, a jedan nemački oficir je oslobođen.

Jugoslovenski sudovi su osudili oko 2.000 ratnih zločinaca, manji broj njih u odsudnosti.

1921. i ubistvo Milorada Draškovića 21. jula 1921). Nakon Zakona o zaštiti države od 2. avgusta 1921. i masovnih progona, ubistava, hapšenja, suđen- ja, protjerivanja komunistu, partija u ilegali spala je sa oko 65.000 na oko 2.000 članova.

Iako zabranjena i sa rukovodstvom van zemlje, od sredine 30-ih, posebno zbog uspona fašizma u svetski pokret i eksplicitne antifašističke orijentacije evropske revolucionarne leve, komunisti su ponovo počeli da se organizuju.

Posle demonstracija u Beogradu u decembru 1929. i ubistva nekoliko demonstranata, vlada je donela Uredbu o dopuni Zakona o zaštiti države kojom je omogućeno stvaranje logora za komuniste u koje su mogli biti sla- ti bez odluke suda. Već januara 1940. formirani su logori u Bišleci i Lepoglavi.

Iracionalnost kojom su spajani „jevrejski” komunistaz i „jevrejski” krupni kapitalizam, ili obrnuto, i ideja svetske (komunističke) revolucije pro- tiv svetskog kapitala nije bila nikakva prepreka da se ova apsurdna identifi- kacija i dalje širi. Jevreji su bili „krivi” za sva „zla” koja su snašla čovečanstvo, a komunizam, odnosno ugrožavanje kapitalističke privatne svojine, označen kao jedan od najvećih zločina.

Marksovo jevrejsko poreklo, kao i Lava Trockog u Evropi ili Moše Pijadea u Jugoslaviji, kao i učešće mnogih jugoslovenskih Jevreja u Okto- barskoj i Mađarskoj revoluciji, u internacionalnim brigadama u Španskom građanskom ratu, „dobro su došli” da ova identifikacija bude potvrđena kao „nepobitni” činjenica za stereotip o sprezi komunizma i jevrejstva u funkciji snaženja i opravdavanja antisemitizma i antikomunizma, posebno u redovima fašističkih kolaboranata posle 1941. godine.

Nemačka ratna odšteta

posle Drugog svetskog rata u Jugoslaviji

Petar Ućajev

Ratna odšteta, tj. reparacija, po međunarodnom pravu je sankcija za ratne protivpravne radnje, na zahtev oštećene države upućen drugoj državi, koja je tu štetu prouzrokovala. Reparacija je prema stavu država pobjednica u Drugom svetskom ratu tretirana kao sankcija protiv Nemačke i njenih saveznika zbog vođenja rata, kao potreba da Nemačka snosi odštetu „do najveće moguće mere”. Šteta u tom smislu obuhvata ljudske i materijalne žrtve kao i žrtve nacističkog progona.

Reparaciona konferencija za zapadni deo, u kojem je bila i Jugos- lavija, održana je u Parizu 1945. bez uspeha, jer zapadne sile nisu mogle da se saglase oko koncepcije organizacije sveta, a nije im odgovaralo ni jačanje komunizma u SSSR-u i Evropi.

Nesporno je da su jugoslovenska potraživanja iz socijalnog osigu- ranja za vreme i posle rata rezultat Londonskog sporazuma o spoljnim dugovima iz 1953. godine. Takođe, nesporno je obeštećenje za žrtve medicinskih eksperimenata, iako u minornom iznosu, kao i to da je Jugo- slaviji dodeljen izvestan iznos na ime likvidirane nemačke imovine u Špani- ji, da su dodeljene stare demontirane mašine, da je bilo više sporazuma sa Nemačkom o privrednoj saradnji i plaćanja tokom 1956. godine, ali sva ta sredstva nisu bila reparacije.

SR Nemačka je na osnovu Luksemburškog sporazuma od 10. sep- tembra 1952. platila izvesnu kompenzaciju Izraelu i Konferenciji za materij- alna jevrejska potraživanja od Nemačke u vidu socijalne pomoći i penzija, a za žrtve Holokausta. Međutim, od 1953. Nemačka odugovlači i odlaže da isplati jugoslovenska potraživanja proizašla posle Drugog svetskog rata kao rezultat međunarodnih dogovora. Posle 1957, kada je SR Nemačka pre- kinula diplomatske odnose sa Jugoslavijom, zbog priznanja DR Nemačke, pitanje reparacija nije više ni postavljano, a sve kasnije pokušaje Jugoslavij- je Nemačka je uporno odbijala.

Konkretni razgovori sa Nemačkom oko obeštećenja žrtava Drugog svetskog rata počeli su neposrednim kontaktima između jugoslovenskog predsednika Tita i nemačkog kancelara Vilija Branta – prvo na Brionima 1968, kada je Brant predložio da se nade formula koja nije toliko optereće- na prošlogu nego je upućena na budućnost i, zatim, prilikom službene po- sete Tita u Bonu 1970. U aprilu 1973. postignut je sporazum – ratifikovan 26. decembra 1974. kao Ed Memoar, odnosno Izjava jugoslovenske vlade – po kojem je Jugoslaviji isplaćen novac za privredni razvoj, a indirektno je njime obuhvaćena i odšteta za sve Srbe stradale u nemačkim logorima. O drugim građanima, državljanima, Jevrejima i drugima, koji su pretrpeli materijalnu štetu u zarobljeništvu i po logorima, nije govoreno?

U tekstu Sporazuma je navedeno da otvorena pitanja iz prošlosti treba rešavati kroz dugoročnu saradnju na ekonomskim i drugim pitanji- ma. U tom smislu je Vlada SR Nemačke odobrila Vladi SFRJ pomoć u ka- pitalu u vrednosti od 700.000.000 DM, u vidu zajma u tri tranše, na rok od 30 godina sa grejs periodom od 10 godina i kamatom od 2 % godišnje.